

NEZNÁMÁ UNIVERZITNÍ TEZE RYTECKÉ RODINY RUGENDASŮ VE SBÍRCE NÁRODNÍ KNIHOVNY

IVAN BOHÁČ – ADÉLA BOHÁČOVÁ

AN UNKNOWN THESIS PRINT BY THE RUGENDAS FAMILY OF ENGRAVERS IN THE COLLECTIONS OF THE NATIONAL LIBRARY, PRAGUE

This article presents a previously unknown thesis print which includes a depiction of the Holy Family. This thesis was produced by the Rugendas, a famous Augsburg family of engravers: in particular, we know it had been engraved by Georg Philipp Rugendas the Elder and Christian Rugendas. The article describes the Rugendas family and university theses as graphic images. The core of the contribution, however, focuses on the previously unknown thesis print no. 527 and its comparison with the Dresden thesis no. 1215, which was produced by the same engravers and likewise depicts the Holy Family. In 2022, this thesis had been added to the collection of university theses of the National Library of the Czech Republic, which is the largest compact collection of its kind in the world and as such is on the World Heritage List of the UNESCO. In the past 250 years, only eight new theses have been added to it.

Keywords: University theses – thesis print – Thesenblatt – Holy Family – National Library of the Czech Republic – Rugendas – Haidt – Haid – Marchesini – Charles-Ferdinand University of Prague – Augsburg – Prague

DOI: 10.14712/23365730.2024.1

Sbírka univerzitních tezí v Národní knihovně v Praze je největší ucelenou sbírkou na světě a čítá 526 exemplářů. Za posledních dvě stě padesát let se rozrostla pouze o osm nových tezí. V říjnu roku 2022, po čtyřiceti letech od posledních přírůstků,¹ byla sbírka obohacena o darovaný grafický list a celkový počet tezí tak vzrostl na 527. Darovaná teze byla doposud neznámá, proto také nebyla nikde publikována.² Rytci této teze pocházeli z dynastie protestantských umělců Rugendasů a tvořili v Augsburgu převážně pro katolickou klientelu. Rodina Rugendasů byla vedle svých uměleckých kvalit jedinečná tím, že její členové byli nepřetržitě po dobu téměř dvou set let významnými rytci, malíři i nakladateli. V české odborné literatuře se podrobnější informace o této rodině nevyskytují.³

¹ Dne 26. října roku 1982 byly v Národní knihovně zaznamenány poslední dva přírůstky do sbírky tezí (525, 526). Podrobněji níže.

² Tato teze není uvedena ani v souborném soupisu grafik, viz Andrea TEUSCHER, *Die Künstlerfamilie Rugendas. Werkverzeichnis zur Druckgraphik*, Augsburg 1998.

³ Podrobněji je Georg Philipp Rugendas st. zmiňován na webových stránkách Lovecký řád svatého Huberta v souvislosti s tezí 264 ze sbírky tezí Národní knihovny Praha: *Vidění sv. Huberta, patrona loveckého řádu*, dostupné online <<http://www.radvstatehohuberta.cz>> [cit. 2023-01-22], a v časopise *Myslivost* 02/2006:

V tomto článku bychom chtěli stručně představit univerzitní teze jako takové. Těžištěm našeho zájmu je však výše zmíněná nově přibýváající teze, kterou v textu označujeme jako tezi 527 s předpokladem, že pod tímto číslem bude Národní knihovnou oficiálně katalogizována. Chceme se pokusit tuto tezi zařadit autorsky a námětově do kontextu tezí té doby a vyhledat teze stejných rytců s ikonografickou podobností, případně i stejným textem z Evangelia podle Jana, který je na tezi 527 použit. Okrajově jsme si pak položili i otázku, jak byly teze druhotně využity, ať už kvůli nadměrnému nákladu nebo z důvodu opadnutí zájmu po zrušení jezuitského řádu.

V celém textu pracujeme jednak s číslováním univerzitních tezí Národní knihovny 1–526, které zavedla knihovnice a historička Anna Fechtnerová (1918–2016), jež vypracovala čtyřdílný *Katalog grafických listů univerzitních tezí uložených v Státní knihovně ČSR v Praze*,⁴ dále pak pracujeme s číslováním 1165–1273, které použila dr. Andrea Teuscherová z Bavorského národního muzea (Bayerisches Nationalmuseum) v soupisu grafik umělecké rodiny Rugendasů.⁵ Pro vyčerpávající výklad o univerzitních tezích Národní knihovny odkazujeme čtenáře na odborníky, jako byla výše zmíněná historička Fechtnerová nebo jako je historička umění Petra Zelenková, která se touto tematikou soustavně zabývá již řadu let.

Univerzitní teze jako grafický list

Pro úplnost bychom chtěli nejprve obecně představit univerzitní teze jakožto grafické listy.⁶ Univerzitní teze ve formě grafických jednolistů (*něm. Thesenblatt*) byly v 17. a 18. století používány k oznámení veřejné univerzitní disputace, tedy obhajoby konané na závěr bakalářských nebo magisterských studií na univerzitách. Univerzitní teze sloužily nejen jako program obhajoby, ale také jako pozvánky a po obhajobě jako děkovný a pamětní list urozeným hostům a patronům studentů. Na tezích vždy muselo být uvedeno místo a datum konání disputace a její hlavní účastníci – tedy jméno a titul studenta (*defendenta*), učitele (*praesida*) a patrona, jemuž byla teze věnována. Dále tyto listy obsahovaly citáty z Bible nebo z děl antických autorů a v neposlední řadě také výčet vlastních tezí, které student musel při disputaci obhájit.

Ukončení bakalářského a magisterského studia bylo slavnostní událostí, kterou intelektuální Praha žila. Na Karlo-Ferdinandově univerzitě se tyto disputace konaly vždy ve velké aule Karolina. Veřejné disputace byly hojně navštěvovány a účast na nich byla často společenskou povinností – pro mnohé i příjemnou, protože bylo zvykem disputace zakončovat bohatou hostinou. Dr. Zelenková ve své publikaci *Sbírka univerzitních tezí z Národní knihovny ČR* poznamenává, že „slavnostní disputace byly atraktivním multimedialním představením, které obsahovalo složky intelektuální zábavy, rétoriky, poezie, hudby a výtvarného umění“.⁷ Podrobný popis scénáře barokní doktorské promoce s košatými

Myslivecká výročí v roce 2006, dostupné online <[https://www.myslivo.cz/Casopis-Myslivo/Myslivo-zabavy/2006/Myslivo-zabavy-02---2006/%20Myslivo-vyroci-v-roce-2006](https://www.myslivo.cz/Casopis-Myslivo/Myslivo/zabavy/2006/Myslivo-zabavy-02---2006/%20Myslivo-vyroci-v-roce-2006)> [cit. 2023-01-22].

⁴ ANNA FECHTNEROVÁ, *Katalog grafických listů univerzitních tezí uložených ve Státní knihovně ČSR v Praze*, I–IV, Praha 1984.

⁵ A. TEUSCHER, *Die Künstlerfamilie Rugendas*.

⁶ Článek se nezabývá počátky univerzitních tezí, které byly nejprve psány ručně a od 16. století byly vydávány tiskem v knižní podobě.

⁷ PETRA ZELENKOVÁ, *Sbírka univerzitních tezí z Národní knihovny ČR*, Praha 2020, s. 32.

rétorskými exhibicemi, sponzí i popisem gest a rekvizit je uveden v díle pražského mědirytce a nakladatele A. P. Neurüuttera (1673–1749) z roku 1711.⁸

Obecně lze univerzitní teze rozdělit na takzvané teze individuální a konfekční. Individuální teze byly zhotovovány na objednávku pro obhajobu konkrétního studenta či skupinu studentů. Motiv teze měl tedy obvykle vztah k patronovi studenta. Odkaz na patrona mohl být vyjádřen historickým, alegorickým, náboženským nebo heraldickým tématem. Kresebné návrhy individuálních tezí vytvářeli uznávaní umělci té doby, u nás například Karel Škréta (1610–1674), Martin Antonín Lublinský (1636–1690), Petr Jan Brandl (1668–1735) a jiní. K univerzitním tezím individuálním měly blízko i jiné druhy grafik, například gratulační listy. Příkladem uvádím ikonograficky bohatý gratulační list *Pantheon Karlo-Ferdinandovy univerzity* z roku 1676 rytce Melchiora Küsela (1626–1684), který vznikl podle předlohy Cornelia Müncka (?–?)⁹ (obr. 1).

Na přelomu 17. a 18. století se začal objevovat druhý typ univerzitních tezí, takzvané konfekční teze. Obrazové zpodobnění a text postupně nabývaly stále většího významu. Na tezích se text zakomponovaný do vyobrazení nakonec osamostatnil a přesunul se, včetně dedikace, na spodní okraj teze do textového pole s integrovanou středovou kartuší. To zjednodušilo a zlevnilo tvorbu těchto konfekčních tezí – do prázdného textového pole (*něm. Blanco-Thesenliste*) byly později dotištěny konkrétní informace. Tyto teze tedy mohli k disputaci použít různí *defendenti* na různých univerzitách. V průběhu 18. století zcela převládla tvorba konfekčních tezí nad tvorbou tezí individuálních. Tomu odpovídaly i náměty, které musely být obecnější. Jednalo se o náměty podle obrazů známých malířů, převážně s náboženskou tematikou, jež se šířily Evropou prostřednictvím rytin.

Tvorba tezí byla tak lukrativní záležitostí, že někteří malíři přestali malovat obrazy a věnovali se výhradně grafickému řemeslu – tvorbě tezí. To je i případ jednoho z rytců teze 527 Georga Philippa Rugendase st., který se věnoval tvorbě tezí po dobu dvaceti let od roku 1715.¹⁰ O výnosnosti této činnosti svědčí žádost Karla Škréty ml. (1646–1691), syna Karla Škréty st., z roku 1678 adresovaná Českému místodržitelství, aby vymohlo zaplacení sedmdesáti pěti zlatých, které dlužil apelační rada Balthasar Türchner z Müllenu za návrhové kresby univerzitní teze od Karla Škréty st. pro nejstaršího syna Balthasara Türchnera. Žádost podal Škrétův syn čtyři roky po smrti svého otce.¹¹ Průměrný plat kvalifikovaného řemeslníka té doby byl sto zlatých ročně, méně výstavní dům v Praze se dal pořídit i pod tisíc zlatých. Spor se asi vyřešil, protože se v Národní knihovně pod číslem 427 nachází teze z roku 1682, kterou vytvořil Karel Škréta ml. pro člena rodiny Türchnerů, Balthasara Christophu.

V zájmu zachování reprezentativnosti byly grafické listy stále větší, velikost přes dva metry nebyla neobvyklá. Tisklo se až ze šesti desek (například teze 1168 a 1169 u Teuscherové). Celý náklad mohl dosahovat až několika stovek exemplářů.¹² Významné osobnosti

⁸ Josef PETRÁŇ – Blanka ŠACHOVÁ (edd.), *A. P. Neurüutter, Promotio doctoralis A. I. Schamsky*, překlad Karel BERÁNEK, Praha 2001.

⁹ Na gratulačním listu je vyobrazen pantheon významných absolventů Karlo-Ferdinandovy univerzity mezi lety 1370 a 1676. Rytíři, dámy, pážata, trpaslík, bůh Času a na velbloudu jedoucí černoušek s rohem hojnosti míří ke skupině osob, které představují svobodná umění (archiv autora).

¹⁰ A. TEUSCHER, *Die Künstlerfamilie Rugendas*, s. 15.

¹¹ Tomáš SEKYRKA, *Abý živnosti své užítku tím lépe hleděti mohli*, Praha 2021, s. 114.

¹² Teze 527 má rozměry 95 × 72,2 cm a váží zhruba 130 g. Dvoumetrová teze papíru stejné gramáže by tedy vážila zhruba 250–300 g. Náklad 100 kusů by pak vážil 25–30 kg.

si univerzitní teze nechávaly tisknout na hedvábí. V bratislavské Slovenské národní galerii byla například mezi lety 2004 a 2005 restaurována hedvábná univerzitní teze františkánských mnichů z roku 1738 s motivem kajícího se sv. Petra, kterou vytvořil Christian Rugendas podle návrhu Johanna Lorenze Haida, jemuž se podrobněji věnuji níže.

Německý malíř a historik umění Joachim von Sandrart (1606–1688) ve své knize *Teutsche Academie*¹³ napsal, že v Praze na starobylé univerzitě byly univerzitní teze používány mnohem častěji než jinde: „die fürnehmste Conclusiones und Emblemata (dern auf dieser uralten Universität mehr als an andern Orten herfür kommen)“.¹⁴ Rozkvět tvorby univerzitních tezí skončil v době osvěcenství, po zrušení jezuitského řádu v roce 1773, na jehož univerzitách probíhala většina disputací.

Sbírka tezí v Národní knihovně

Sbírka univerzitních tezí v Národní knihovně čítá 526 grafických listů, které vznikaly mezi lety 1637 a 1754. Jedná se o nejobsáhlejší ucelenou sbírku univerzitních tezí na světě a jako taková byla 25. května 2011 zapsána v registru Paměti světa Světové organizace UNESCO. Pojistná hodnota této sbírky je údajně téměř jedna miliarda.¹⁵

Základ sbírky tvoří dar z roku 1810 Filozofické fakultě od Matyáše Karla Ehrlicha (1762–1833), tehdejšího děkana Filozofické fakulty Karlo-Ferdinandovy univerzity. Filozofická fakulta následně 13. dubna 1863 darovala Univerzitní knihovně (nyní Národní knihovna) podstatnou část sbírky – 518 listů. V Archivu Univerzity Karlovy se zachovalo sedm mědirytinových listů z let 1683–1750.¹⁶ Od roku 1810 do roku 2022 byla sbírka univerzitních tezí v Národní knihovně obohacena pouze o osm dalších exemplářů. Posledním přírůstkem do sbírky byly univerzitní teze 525 a 526, které darovalo Národní knihovně Okresní vlastivědné muzeum v Ústí nad Labem 26. října roku 1982.¹⁷

Ve sbírce tezí Národní knihovny je celkem jednatřicet tezí, které vytvořili rytci z rodiny Rugendasů pro Karlo-Ferdinandovu univerzitu.¹⁸ A. Teuscherová ve své publikaci *Die Künstlerfamilie Rugendas* uvádí, že rodina Rugendasů vytvořila celkem sto devět univerzitních tezí.¹⁹ Nová teze Národní knihovny v tomto soupise však není uvedena. Prakticky

¹³ Archiv autora.

¹⁴ Joachim von SANDRART, *Teutsche Academie der Bau-, Bild- und Mahlerey-Künste*, 1675, s. 327.

¹⁵ Český rozhlas, 11. září 2011, Michaela VĚTESKOVÁ, *Grafické listy z Národní knihovny zařadilo UNESCO mezi Paměť světa*, dostupné online <https://www.irozhlas.cz/kultura_literatura/graficke-listy-z-narodni-knihovny-zaradilo-unesco-mezi-pamet-sveta_201109112017_kwinklerova> [cit. 2022-09-20].

¹⁶ Josef PETRÁŇ, *Památky Univerzity Karlovy*, Praha 1999, s. 189.

¹⁷ A. FECHTNEROVÁ, *Katalog grafických listů*, I, s. I a Příloha 2 na nečíslované straně před s. 3.

¹⁸ Grafická díla členů rodiny Rugendasů se vyskytují na území Čech a Moravy sporadicky. Nacházejí se nejčastěji v majetku institucí jako je Národní knihovna, Zemský archiv v Opavě, Moravská galerie v Brně nebo Vojenský historický ústav. K neočekávaným nálezům dochází i v současnosti. V roce 2017 prováděla historička architektury Mgr. Lucie Augustinková, Ph.D., v kostele Nejsvětější trojice v Klimkovicích výzkum krovů. Za krovky kostela našla jedenáct grafik Křížové cesty z původních šestnácti. Jedná se o díla Georga Philippa Rugendas ml. (1701–1774) a jeho syna Johanna Lorenze st. (1730–1799) v cenných rámech zdobených rokokovým dekorem. Rokaje jsou z pálené hlíny a glazované, což není běžné. Restaurované grafiky s původními rámy byly v roce 2019 nainstalovány zpět v místě nálezů. Slovo starosty (Jaroslav VARGA), *Nález Rugendasovy křížové cesty z 18. století*, Zpravodaj lázní a města Klimkovic, 4/2017, s. 1.

¹⁹ Georg Philipp Rugendas st. vytvořil 43 tezí, Georg Philipp Rugendas st. jako navrhovatel předlohy – 1 tezi, Georg Philipp Rugendas st. se svým synem Christianem – 19 tezí, Georg Philipp Rugendas ml. – 5 tezí,

všichni Rugendasové v 18. století používali pro tvorbu grafik mezzotintu. Mělo to svoje důvody – tvůrci pracovali v té době převážně na konfekčních tezích a mezzotinta byla pro svůj měkce působící šerosvit ideální pro grafický přepis malířských děl.

Umělecká rodina Rugendasů

Augsburg byl v 17. a 18. století důležitým centrem produkce univerzitních tezí pro oblast střední Evropy, připadalo na něj údajně až 80 % všech vytvořených tezí. Žili zde slavní rytci, ale také rodiny, které se této činnosti věnovaly. Znamé jsou rodiny Kiliánů, Bodenehrů, Haidů, Küssellů, Rugendasů, Thelottů, Wollfgangů a Klaubertů.²⁰ Jednalo se převážně o protestantské umělce, kteří pracovali pro katolické instituce.

Augsburská umělecká rodina Rugendasů byla jedinečná tím, že se v ní po sedm generací nepřetržitě vyskytovali malíři a rytci. Zakladatelem této významné umělecké dynastie 18. a 19. století byl Georg Philipp Rugendas st. (1666–1742). Z rodiny později pocházeli další známí výtvarní umělci, například Johann Lorenz Rugendas (1775–1826) a jeho syn Moritz (1802–1858), který maloval krajiny a etnografické předměty v několika zemích Ameriky. Moritz zemřel, aniž by zanechal potomka, s jeho smrtí byla ukončena tato dlouhá řada umělců.²¹ Podrobněji se nicméně věnujeme pouze Rugendasům, kteří vytvořili tezi 527, tedy Georgu Philippovi st., jeho synovi Christianovi a vzdálenějšímu členovi rodiny, Johannu Lorenzovi Haidovi.

Georg Philipp Rugendas st. byl malířem, rytcem, tvůrcem mezzotint a také nakladatelem. Narodil se v Augsburgu jako druhý syn hodináře Nikolase II. Rugendase (1619–1695). Vzhledem ke koncovce jména *-as*, která se obvykle nevyskytuje ani ve francouzštině, ani v němčině, se předpokládá, že rod pocházel ze severozápadního Španělska. Jeho předkové přišli do Augsburgu přes Francii a hesenské město Melsungen pravděpodobně z náboženských důvodů, protože rodina byla protestantská. Technice rytí do mědi se naučil od svého otce již v raném věku. Georg Philipp st. byl zcestovalý. Jsou doloženy jeho pobyty v Itálii – v Benátkách a v Římě, kde se v roce 1693 stal členem umělecké skupiny *Schildersbent*.²² Mezi lety 1690 a 1692 působil ve Vídni.

První pokusy Georga Philippa st. o tisk z hloubky v sérii leptů *Capricci* (1698) a *Diversi Pensieri* (1699) vydal augsburský nakladatel Jeremias Wolff (1663–1724). Georg Philipp st. se nespecializoval na v té době tak populární historickou malbu, ale na malbu bitev a zejména na koní (obr. 2). Tyto obrazy se staly tak slavnými, že mu získaly přízvisko „*Rugendas – malíř bitevních scén*“ (něm. *Bataillen-Mahler*). Dokonce i na svém portrétu je Rugendas Johannem Lorenzem Haidem vyobrazen s bitevním jezdeckým výjevem za zády (obr. 3).

Ve svých obrazech poukazoval také na negativní stránky válek, jako byly její decimující následky, rabování nebo životy prostitutek ve vojenských táborech. Jeho pověst bitevního

Christian Rugendas – 28 tezí, Christian a Philipp Sebastian Rugendas – 3 teze, Jeremias Gottlob Rugendas – 6 tezí, Peter Rugendas – 4 teze.

²⁰ Jan ROYT, *Obraz a kult v Čechách 17. a 18. století*, Praha 2011, s. 345–346. Autor zde uvádí chronologická data rytců rodin Kiliánů, Küssellů, Wollfgangů, Bodenehrů a Klaubertů.

²¹ Více viz Rodokmen, tab. 1.

²² Schildersbent (malířská klika) byla komunita zahraničních umělců, převážně vlámských a nizozemských, kteří působili v Římě mezi lety 1620 a 1720. Členem Schildersbentu se stal v roce 1634 i Karel Škréta při svém pobytu v Římě. Jaromír NEUMANN, *Karel Škréta 1610–1674*, Praha 1974, s. 21.

malíře byla založena na vyobrazeních historických bitev, jako je například *Dobytí Stralsundu 1715* (1717, Kodaň, Statens Museum for Kunst). Svě obliíbené koně zobrazoval i na univerzitních tezích. O tom svědčí i několik téměř jeden metr širokých tezí, které jsou taktéž uloženy v Praze (č. 1196, 259; 1199, 264; 1200, 255). Jeho nejproduktivnější tvůrčí období spadá do let 1702–1716, což se zhruba shoduje s obdobím války o španělské dědictví (1701–1714), která proměnila polovinu Evropy ve válečné bojiště. Mezi jeho zákazníky patřila významná knížata. Jedním z nich byl lichtenštejnský kníže, který má obraz Georga Philippa Rugendase st. dodnes ve své sbírce.²³

Jeho obrazy často odkazují na obléhání měst, které sám zažil v Augsburgu v letech 1703 a 1704. Traduje se, že při tomto obléhání maloval bitevní scény s nasazením vlastního života. Tyto zkušenosti se odrazily v jeho malířském stylu – líčil válku s větší znalostí, podrobněji a méně heroicky.

Georg Philipp Rugendas st. byl úspěšný také na akademické půdě. V roce 1710 byl jmenován protestantským ředitelem nově založené Císařské městské akademie umění v Augsburgu (*Reichsstädtische Kunstakademie*). Vyučil řadu umělců, z nichž nejslavnějším byl patrně německý rytec a malíř Johann Elias Ridinger (1698–1760).

V roce 1715 upustil od malování obrazů a následujících dvacet let (až do roku 1735) se věnoval téměř výhradně výnosnější tvorbě grafik – mezzotint a zejména univerzitních tezí, kterých vytvořil rozsáhlou řadu. V té době měl již devět ze svých deseti dětí, které musel uživit. Georg Philipp Rugendas st. zemřel roku 1742 ve věku sedmdesáti šesti let na mozkovou mrtvici.

Syn Georga Philippa a druhý rytec neznámé teze 527, Johann Christian Rugendas (1708–1781), byl též malířem, rytcem a uměleckým vydavatelem (na tezích signace pouze Christian). Na rozdíl od svého staršího bratra Georga Philippa ml. (1701–1774) se Johan Christian neučil u svého otce, ale u Johanna Balthasara Probsta (1673–1748/50).²⁴ Od roku 1719, od svých jedenácti let, spolupracoval se svým otcem na tvorbě univerzitních tezí, později jeho obrazy reprodukoval a vydal v sérii šedesáti čtyř listů grafik s válečnými a bitevními výjevy. Tato série představuje důležitý základ pro rekonstrukci díla Georga Philippa Rugendase st., protože přesně reprodukuje data a označení originálů. Typickou bojovou scénou jezdců na koni z této série je okrová mezzotinta,²⁵ která reprodukuje obraz Georga Philippa st. vytvořený roku 1694 v Římě (obr. 2).

K rodině Rugendasů měl velmi blízko také inventor teze 527, malíř a rytec Johann Lorenz Haid (či Haidt, 1702–1750), který se v Rugendasově dílně vyučil a s rodinou Rugendasů spolupracoval celý život. Za manželku si vzal nejstarší dceru zakladatele rodiny Georga Philippa, Marii Rosinu (1698–?). Jak Georg Philipp Rugendas st., tak Johann Lorenz Haid vzhlíželi ke vzorům benátského malířství 18. století. Haid se proslavil sérií podobizen apoštolů podle předloh italského malíře Giovanni Battisty Piazzetty (1682/3–1754), jednoho z hlavních představitelů benátského rokoka. Národní galerie z této série vlastní mezzotintu svatého Matouše. V Národní knihovně se ve sbírce tezí nachází čtrnáct tezí s Haidovým

²³ *Bitva jezdeckva*, olej na plátně, 280 × 405 cm, Liechtenstein, The Princely Collections, Vaduz–Vienna, inventární číslo G 69. Fürstliche Sammlungen Art Service GmbH, Fürstengasse 1, 1090 Vienna, Austria.

²⁴ A. TEUSCHER, *Die Künstlerfamilie Rugendas*, s. 145.

²⁵ A. TEUSCHER, *Die Künstlerfamilie Rugendas*, pořadové číslo 607, s. 154 (archiv autora).

jménem a poznámkou *inv.* (*inventit* – vymyslel)²⁶ nebo *del.* (*delineavit* – nakreslil),²⁷ popřípadě *inv et del.*²⁸

Univerzitní teze 527

Historička umění Sibylle Appuhn-Radtke ve své stěžejní práci o univerzitních tezích dělí náměty tezí do dvou základních tematických skupin. První skupina se týká náboženství a církve, druhá se zaměřuje na chválu vladaře.²⁹ Teze 527 (obr. 4) náleží do první skupiny s křesťanskou tematikou.

Appuhn-Radtke upozornila i na rozdílnost vzhledu tezí v zemích mluvících románsky a německy.³⁰ Porovnávala stejný druh tezí, tedy stavebnicové teze (něm.: *Baukastensystem*), pro které je v češtině zavedený název konfekční teze.³¹ Ve všech porovnávaných zemích mají tyto stavebnicové teze v horní části umístěné obrazové pole a v dolní části textové pole. Rozdíl jsou však patrné v orientaci listu a v zobrazení textového pole. Italské a francouzské teze jsou orientovány ve formátu pouze na výšku, zatímco v německy mluvících zemích se vyskytují teze orientované jak na výšku, tak i na šířku. Textové pole italských a francouzských tezí na rozdíl od německých je celé obklopeno lemem z iluzivního vellumu, zvířecí kůže nebo podstavce, do kterého se umisťují dedikace, data událostí a texty tezí. Textové pole německých tezí není orámované. Zjištění Appuhn-Radtke bychom chtěli v článku demonstrovat na srovnání teze 527 (obr. 4) s tezí italskou³² a francouzskou³³ (obr. 6 a 7).

²⁶ Inventor, který obrazovou skladbu vymyslel.

²⁷ Kreslíř, který daný obraz reprodukoval nebo vypracoval samostatně předlohu.

²⁸ Jedná se o těchto čtrnáct tezí s označením podle číslování A. Fechtnerové: 003, 008, 077, 110, 195, 317, 337, 348, 351, 362, 371, 451, 481, 526.

²⁹ Sibylle APPUHN-RADTKE, *Das Thesenblatt im Hochbarock. Studien zu einer graphischen Gattung am Beispiel der Werke Bartholomäus Kilians*, Weissenhorn 1988, s. 60–63.

³⁰ Sibylle APPUHN-RADTKE, *Thesenblatt*, in: RDK Labor (2020), dostupné online <<https://www.rdklabor.de/w/?ol-did=105043>> [05.12.2022].

³¹ P. ZELENKOVÁ, *Sbírka univerzitních tezí*, s. 17.

³² Italská teze je zajímavá tím, že se nejedná o tezi ve scholastickém smyslu, ale o fyzikální teorii, kterou předložil auditor filozofie Badia Fiorentina, Francesco Fallerini, k veřejné diskusi v dubnu 1741 v benediktinském opatství Santa Maria ve Florencii, které bylo známé právě pod názvem Badia Fiorentina. V dolní části jsou umístěny písemné teze, které jsou rozděleny do tří částí: metafyzika, obecná fyzika a konkrétní fyzika. V první části se hovoří o duši, ve druhé o gravitaci těles a ve třetí o vzniku světa. V horní části teze je vyobrazen mechanismus, který by snad mohl sloužit k otáčení astrolábu. Jméno na hřbetu knihy „Archimedes“ a zobrazení kladek by mohlo poukazovat i k možnosti, že se jedná o zvedací mechanismus. Opatství Badia Fiorentina se ve své více jak tisícileté existenci stalo v 15. století centrem humanistické kultury. I v dalších stoletích bylo opatství důležitým centrem vědění. Např. v roce 1784, pouhý rok po objevu bratří Montgolfiérů, ohromili mnozí celou Florencii lety s aerostatem. Výše uvedené bylo písemně konzultováno s dr. FRANCESCO CARRARA, spoluautorkou knihy Fulvia ZEULI (ed.), *La Badia Fiorentina. Vicende storiche e architettoniche dal Quattrocento all'Ottocento e i moderni cantieri di restauro*, Firenze 2021. F. Carrara zdůrazňuje, že správně popsat a vysvětlit tuto tezi by mohl pouze odborník na toto období se znalostí fyziky.

³³ Právnických tezí z občanského a kanonického práva se nedochovalo mnoho. Profesorka Véronique Meyer ve svém katalogu ilustrovaných právnických tezí, obhájených v Paříži za Ancien Régime (přibližně od 16. století do roku 1789) podrobně popisuje 138 jednolistových právnických tezí, z nichž 54 jsou bakalářské teze. Bakalářská teze Charlese-Henriho de Savary du Gavre, 1770 (obr. 7) není v soupisu uvedena. Véronique MEYER, *Catalogue des thèses de droit, illustrées, soutenues à Paris sous L'ancien Régime*, Revue d'histoire des facultés de droit et de la science juridique 27, 2007, s. 93–393. Dochovaný zápis ze zasedání vedení fakulty ze dne 19. června 1681 uložený v Archives de la Faculté de Droit de Paris (reg. 6, séance du 19 juin 1681) stanovil, že

Protagonisté Svaté rodiny, Josef, Marie a Ježíš, se poprvé objevují vyobrazení společně v římské bazilice Santa Maria Maggiore.³⁴ Na triumfálním oblouku baziliky se nachází šest mozaik, které zobrazují scény z Ježíšova života. Tyto mozaiky byly vytvořeny za vlády papeže Sixta III. v období mezi lety 432 a 440. Brzy poté, pravděpodobně pod vlivem teologických debat a heretických událostí, došlo k výrazné marginalizaci postavy Josefa. Tesařský světec z Nazaretu byl na dlouhou dobu, na rozdíl od Ježíše a Marie, odsunut na místo vedlejší postavy. Dokládá to i skutečnost, že prakticky žádná slavná osobnost mezi papeži, císaři, králi, biskupy, opaty, teology, filozofy, básníky nebo malíři nenese jeho jméno. Ve středověku mu nebyly zasvěceny žádné kostely. Dokonce ani Dante v Božské komedii Josefa přímo nezmiňuje.³⁵ V humanistickém a renesančním období získala postava Josefa opět pozornost.³⁶ V roce 1479 se papež Sixtus IV. (1414–1484) rozhodl vyhlásit liturgický svátek svatého Josefa.³⁷

Tridentský koncil se zabýval mnoha otázkami, problematika rodiny byla jednou z nich. Koncil zavedl řadu reforem v oblasti rodinného života, ve svých dekretech zdůraznil svátost manželství a rodiny.³⁸ Před Tridentským koncilem byla Svatá rodina na obrazech idealizována nadpřirozenou krásou a dokonalostí, po koncilu se však tato praxe začala měnit. Zobrazení Svaté rodiny se zaměřovalo na zachycení intimních a každodenních okamžiků rodinného života. Vyobrazení zdůrazňovala emoce, oddanost a vzájemnou lásku, která mezi jednotlivými členy Svaté rodiny panovala. Námět Svaté rodiny byl po Tridentském koncilu doporučován jako příklad hodný následování rodinami katolických křesťanů.³⁹

Neznámou univerzitní tezi 527 (obr. 4) se zobrazením Svaté rodiny, kterou chceme představit, vyryl Georg Philipp Rugendas st. společně se synem Christianem, jak jsme výše předeslali, inventorem teze byl Johann Lorenz Haid. Vlevo dole je vyobrazen sedící Kristus jako jinoch. Za ním se nachází Panna Maria se svatozáří nad hlavou. Je oděná v plášti se závojem. Levou ruku má položenou na hrudi, pravou ruku má ve výši pasu dlaní otevřenou k divákovi. Po levici Krista se nachází Josef se svatozáří nad hlavou, jehož pravá ruka spočívá na pravém rameni Krista a levou rukou kyne k nebi. Po pravici Krista je vyobrazen anděl držící kříž, který odkazuje na Kristovu smrt na kříži. Po levici Krista je vyobrazen druhý anděl, který drží otevřenou knihu s latinským veršem 6:38 z Janova evangelia: „Descendi de Coelo, non ut faciam voluntatem meam, sed voluntatem Ejus, qui misit Me. Io: c. 6. v. 38.“ (Neboť jsem sestoupil z nebe, ne abych činil vůli svou, ale vůli toho, který mne poslal.⁴⁰) Kniha je vyobrazena mezi Kristem a Josefem. Postavy jsou zachyceny čelně. Jak Marie, tak Ježíš vzhlížejí k nebi. Vpravo dole jsou vyobrazeny tesařské nástroje, které

Theses propugnandas aliqua semper imagine ornari, tedy že teze měly být ilustrovány. Ve sbírce tezí Národní knihovny se nachází jediná právnická teze. P. ZELENKOVÁ, Sbírkka univerzitních tezí, s. 15.

³⁴ Vincenzo FRANCA, *La Santa Famiglia attraverso la pittura*, Milano 2021, s. 18.

³⁵ V XXXIII. zpěvu Ráje je Josefovo jméno ukryto v počátečních písmenech tercín. Akrostich začíná veršem 19 a končí s modlitbou svatého Bernarda ve verši 37. Tvoří jméno „IOSEF“, následují písmena „AV“, snad zkrácená forma pozdravu Ave. Více viz Franco NEMBRINI, *Dante, poeta del desiderio. Conversazioni sulla Divina Commedia*, Volume III, *Paradiso*, Itaca 2013.

³⁶ *Ibid.*, s. 20.

³⁷ V této souvislosti bych chtěl připomenout, že papež František (1936) vyhlásil roky 2021–2022 Rokem rodiny a Rokem svatého Josefa.

³⁸ Ignác Antonín HRDINA, *Dokumenty tridentského koncilu*, Praha 2015, s. 203–214.

³⁹ Hidegard ERLEMANN, *Die Heilige Familie: ein Tugendvorbild der Gegenreformation im Wandel der Zeit: Kult und Ideologie*, Münster 1993, s. 16.

⁴⁰ *Evangelium podle Jana*, Český ekumenický překlad, Praha 2001.

odkazují na Josefovo povolání. V levém horním rohu mezi závěsem a pilastrem s obloukem je umístěna police s knihami. V pravém horním rohu je vyobrazen Bůh Otec se svatozáří ve tvaru rovnoramenného trojúhelníku, vznášející se na oblaku. Jeho levý loket spočívá na zeměkouli, pravou rukou kyne směrem ke Svaté rodině. Je obklopen několika anděly a cherubíny. Nad jeho hlavou je vyobrazena holubice symbolizující Ducha Svatého. Pod celým námětem se nachází prázdné textové pole s velkou kartuší uprostřed zdobenou rokajovým motivem.

Na tezi je zachycena Svatá rodina po návratu z Egypta, o čemž svědčí stáří Ježíše. Je zde akcentován vztah Ježíše a Josefa. Josefova ruka spočívá na Ježíšově rameni a v neverbální komunikaci navozuje atmosféru důvěry. Markus Friedrich se ve své práci *Ideály raně novověké poslušnosti. Maria a Svatá rodina* zabývá otázkami genderových rolí v rámci Svaté rodiny a jejich vývojem v čase. Zaměřuje se na hierarchii mezi mužem a ženou, mezi manželem a manželkou a na vztahy mezi rodiči a dítětem. Tvrdí, že s postupem času se role mužské hlavy rodiny stále zřetelněji projevovala ve vztahu Marie a Ježíše k Josefovi jako k uznávané autoritě.⁴¹ Tomuto odpovídá i obrazová kompozice Svaté rodiny v případě teze č. 527. Zdůrazňuje se zde důležitost úlohy Josefa, naopak Marie je odsunuta do role vedlejší postavy.

Tezi 527 jsme komparovali s jinými tezemi rodiny Rugendasů se stejným námětem. Celkem je doloženo sedm⁴² univerzitních tezí s námětem Svaté rodiny, které vytvořili členové Rugendasovy rodiny. Z těchto sedmi tezí však pouze čtyři teze vytvořili stejní rytci jako neznámou tezi 527, tedy Georg Philipp Rugendas st. se synem Christianem, tři z těchto čtyř tezí se nacházejí ve sbírce Národní knihovny (1212, 110; 1213, 021; 1214, 362).⁴³ Pro své účely jsme nicméně vybrali tezi, která se v Národní knihovně nenachází, protože dle našeho soudu vykazuje nejvíce shodných prvků s tezí 527.⁴⁴ Jedná se o tezi 1215 Svatá rodina,⁴⁵ uloženou v Kupferstich-Kabinetu v Drážďanech. Pro účely komparace s tezí 527 provádíme ikonografický popis a rozbor i této drážďanské teze.

Na drážďanské tezi 1215 (obr. 5) je stejně jako na tezi 527 vyobrazena Svatá rodina. Uprostřed se nachází Panna Marie v tunice se závojem. Levou ruku má přitisknutou na hrudi, pravou přidržuje knihu. Níže vpravo od Panny Marie je vyobrazen Josef sedící zády

⁴¹ Markus FRIEDRICH, *Ideale frühneuzeitlichen Gehorsams. Maria und die Heilige Familie*, in: Bernhard Jahn – Claudia Schindler (Hgg.), *Maria in den Konfessionen und Medien der Frühen Neuzeit (Frühe Neuzeit 234)*, Berlin 2020, s. 157–184.

⁴² Podle číslování A. TEUSCHER, *Die Künstlerfamilie Rugendas*, se jedná o teze: č. 1189, *Svatá rodina v tesařově dílně*, rok 1733; č. 1212, *Svatá rodina se sv. Janem Křtitelem* s dotiskem, rok 1738; č. 1213, *Svatá rodina, Ježíšek žehná chléb*, rok 1737; č. 1214, *Svatá rodina se sv. Janem Křtitelem*, rok 1734; č. 1215, *Svatá rodina*, bez vrocení; č. 1230, *Svatá rodina*, bez vrocení; č. 1241, *Svatá rodina na útěku*, bez vrocení, s poznámkou, že byla vytvořena podle originální předlohy: „*Quido Reni pinxit*“ (namaloval Quido Reni).

⁴³ U každé teze užíváme značení ze soupisu jak Fechtnerové, tak Teuscherové, teze odděleny středníkem.

⁴⁴ Do počtu sedmi vybraných rytců ani do užšího výběru dvou srovnávaných tezí jsme nezahrnuli grafiku se zobrazením Svaté rodiny (Teucher, s. 338, č. 1343), která je od roku 1936 neznámá. Jsou o ní známy pouze tyto údaje: Svatá rodina, Bůh a anděl, rytec: Rugendas Christian, inventor: Haid, Johann Lorenz, rozměr: 95 × 69 cm. Původně byla uložena v Staats- und Stadtbibliothek v Augsburgu. Sice vykazuje některé shodné prvky, ale z důvodu odlišnosti rytců (chybí zde jméno Rugendase st.), odlišnosti popisu výjevu (je zde postava anděla), nejasnosti o rozměru (nelze určit, zda se jedná o velikost tisku nebo listu) i toho, že nevíme, zda se jednalo o tezi, ji nemůžeme zařadit do našeho porovnání.

⁴⁵ A. TEUSCHER, *Die Künstlerfamilie Rugendas*, s. 309. Teze je doložena v evidenci (*Inventarbuch*) od roku 1860. Levý dolní roh teze je označen razítkem s korunkou a zkratkou *K.S.K.C.* (Königlich Sächsisches Kupferstich Cabinet). Toto razítko se používalo do roku 1885. Teze není v Drážďanech digitalizována. Naopak v Národní knihovně Praha je digitalizováno všech 526 tezí.

k divákovi, pravou rukou podpírá zesponu knihu, levou rukou ukazuje k nebi. V otevřené knize je latinský verš 6:38 z Janova evangelia, tedy stejný, který se nachází na tezi 527. Po levici Panny Marie je vyobrazen Kristus jako jinoch. V levé ruce drží velký dřevěný kříž jako odkaz na pozdější pašijové události. V horním levém rohu se vznáší holubice Ducha Svatého, které od zobáku vedou tři paprsky směřující k Marii, Josefovi a otevřené knize. Vpravo nahoře jsou vyobrazeni dva cherubové, kteří shlížejí z nebe. Pod celým vyobrazením se nachází prázdné textové pole s velkou kartuší uprostřed.

Obě výše vybrané teze, tedy č. 527 a 1215, jsou konfekční, mají obecný náboženský námět – vyobrazení Svaté rodiny. Na obou tezích se nachází stejný verš Janova evangelia a kříž jakožto odkaz na pozdější pašijové události. Shodné je také vyobrazení Krista jako jinocha, se kterým Josef rozmlouvá nad knihou. V obou případech má Josef levou ruku zdviženou k nebi. Na tezi 527 je na nebi kromě holubice Ducha Svatého vyobrazen i Bůh Otec, který na drážďanské tezi chybí. S tímto vyobrazením Svaté rodiny jakožto Trojice pozemské ve vztahu k Trojici nebeské se setkáváme vzácně. Na zemi je v tomto případě vyobrazen Josef, Marie a malý Kristus, který zároveň reprezentuje druhou božskou osobu také na nebi.⁴⁶

Prostorové uspořádání obou tezí vykazuje příbuzné rysy. Na první pohled je zřejmé, že dosud neznámá teze 527 je ikonograficky mnohem bohatší než teze 1215. Nachází se na ní také dvojnásobně více postav. Tomu odpovídá také rozměr teze 527, která je plošně o 60 % větší než teze 1215. Nově získaná teze na rozdíl od té drážďanské zaujme práci se světlem, která je tak typická pro italské mistry, které Rugendasové i Haid obdivovali. Oči diváka přitahuje otevřená kniha a postavy Krista a Josefa. Inventor teze Haid tím diváka nenásilně směřuje k tomu, aby četl text a zamyslel se nad jeho poselstvím: „Neboť jsem sestoupil z nebe, ne abych činil svou vůli, ale vůli toho, který mne poslal.“ Podle teologa Jana Roskovce tento verš vyjadřuje Ježíšovu jednotu s Bohem jako absolutní poslušnost, podřízenost Boží vůli.⁴⁷ S tímto textem se mohl ztotožnit prakticky jakýkoliv člověk té doby. Cílová skupina případných objednavatelů této teze, *defendentů*, tedy byla široká.

Obě tyto teze s vyobrazením Svaté rodiny musely vzniknout mezi lety 1719, kdy začal Christian spolupracovat se svým otcem, a rokem 1742, kdy jeho otec Georg Philipp zemřel. Porovnáním se sbírkou tezí v Národní knihovně bychom se přikláněli k zařazení do třetího desetiletí 18. století. Z třicátých let se ve sbírce nachází osm tezí vyrytých Rudengasovými podle Haida. Podporu pro toto časové zařazení bychom hledali mimo jiné i v podobnosti zobrazení sv. Josefa na tezi 008, kterou také vytvořila trojice autorů Johann Lorenz Haid, Georg Philipp Rugendas st. a Christian Rugendas a která je příkladem raně rokokové idealizace a je datována do roku 1737 (obr. 8). Pokud by se v budoucnu objevily tyto teze s dotištěným textovým polem pro konkrétního studenta, pak by bylo možné datace upřesnit.

Nemůžeme se ztotožnit s názorem A. Teuscherové, která tezi 1215 připsala inventori Alessandru Marchesinimu (1663–1738).⁴⁸ Pokud by Marchesini byl inventorem této teze, nezdá se nám pravděpodobně, že by jeho slavné jméno na tezi chybělo. V Národní knihovně

⁴⁶ Jan ROYT, *Slovník biblické ikonografie*, Praha 2013, s. 273.

⁴⁷ Jan ROSKOVEC, *Evangelium podle Jana*, Praha 2020, s. 287; John MACARTHUR, *Evangelium podle Jana. Komentář verš po verši*, Kroměříž 2012, s. 42.

⁴⁸ Mnohá Marchesiniho díla se nacházejí v kostelech a palácích ve Veroně, v Bolzanu a v Benátkách. V zahraničí je zastoupen svými obrazy i v Louvru a Ermitáži. Jeho první zakázka z roku 1687 se týkala kostela San Domenico ve Veroně, kde vytvořil fresky na stropě s výjevy svatého Dominika a svaté Kateřiny Sienské.

se nachází čtyřicet jedna tezí od různých rytců, které jsou signovány v desce *Alessandro Marchesini pinxit*. V Moravské sbírce je dalších patnáct tezí signovaných jménem Marchesini.⁴⁹ Tyto teze svědčí o tom, že Marchesini byl velice oblíbený a ceněný, a to nejen v českých a moravských zemích. A. Teuscherová se odkazuje na Naglera⁵⁰ s tím, že se jedná o práci připisovanou A. Marchesinimu (*Zuschreibung nach A. Marchesini*). Nagler však u životopisných údajů Marchesiniho uvádí, že „Rugendas stach nach ihm ein Paar heil. Familien“, tedy „Rugendas vyryl podle něj několik Svatých rodin“. Proč by právě tato teze měla být vyryta podle Marchesiniho, není doložené žádným konkrétním argumentem nebo údajem. Nejsme tedy přesvědčeni o tom, že by teze 1215 měla být připisována Marchesinimu.

Z komparace vyvstala řada shodných prvků obou tezí. Jedná se především o identický text z Evangelia podle Jana, prostorové rozvržení námětu, obdobná kompozice zobrazených postav, zobrazení Krista jako jinocha. Dovolujeme si tedy vyjádřit názor, že inventorem drážďanské teze není Marchesini, nýbrž že obě teze, jak č. 527 Národní knihovny v Praze, tak č. 1215 z Drážďan, by mohly pocházet od stejného autora (inventora) – Johanna Lorenze Haida.

Je jisté, že obě teze vyryli stejní rytci, Georg Philipp Rugendas st. a jeho syn Christian, kteří s inventory spolupracovali. Johann Lorenz Haid byl součástí dílny, která v té době v podstatě platila za rodinu. Je však doloženo, že intenzivně spolupracovali také s Marchesinim.⁵¹ Můžeme formulovat hypotézy o tom, která z těchto tezí mohla vzniknout první.

Pátráním v Itálii se nám podařilo objevit další tisk této neznámé teze 527 (obr. 9). Je uchován v kostele Giovanni Battista (Jana Křtitele) v obci s 1500 obyvateli v Pieve di Teco v Ligurii. Kromě toho, že je velice nepravděpodobné objevit druhý tisk doposud neznámé teze Rugendasů, je překvapující také to, že se ve středové kartuši nachází dotištěný verš 6:40 z Janova evangelia: „qui videt Filium et credit in eum, habeat vitam aeternam“ (Neboť to je vůle mého Otce, aby každý, kdo vidí Syna a věří v něho, měl život věčný⁵²). Ve vyobrazené otevřené knize (obr. 4 a 9) se tedy na obou tezích nachází verš 6:38 z Janova evangelia, na tezi v Itálii je však v kartuši dotištěn ještě verš 6:40. S tímto tiskem neznámé teze jsme v Pieve di Teco objevili další tři teze rodiny Rugendasů, které mají ve středové kartuši místo dedikačního textu dotištěn text z Bible.

Jedná se o velice zajímavý jev, jelikož dotištění biblických textů poukazuje na sekundární využití tezí. V soupise A. Teuscherové, který obsahuje sto devět tezí rodiny Rugendasů,⁵³ se nevyskytuje ani jedna teze, kde by byl později dotisknut v kartuši biblický text.

⁴⁹ Článek je zaměřen na sbírku tezí v Národní knihovně v Praze. Na Moravě se v Zemském archivu v Opavě nachází velká sbírka 237 tezí olomoucké jezuitské univerzity, kde se Marchesini vyskytuje 15×, Rugendas 5×. Teze s námětem Svaté rodiny od těchto autorů se v Opavě nevyskytují.

⁵⁰ Georg Kaspar NAGLER, *Neues allgemeines Künstler-Lexicon, oder Nachrichten von dem Leben und den Werken der Maler, Bildhauer, Baumeister, Kupferstecher, Formschneider, Lithographen, Zeichner, Medailleure, Elfenbeinarbeiter, etc.*, München 1835–1852, IX, s. 310.

⁵¹ Marchesini po setkání s italským obchodníkem s hedvábím a sběratelem umění Stefanem Contim (1654–1739) v roce 1705 začal malovat četná díla s mytologickými náměty pro zahraniční trh, zejména pro ten německý. Marchesini je také známý dopisem Contimu z července 1725, v němž mu doporučoval mladého Giovanni Antonia Canala (1697–1768), řečeného „Canaletto“, a tvrdil, že Canaletto je „jako Luca Carlevarijs, ale spolu s ním vidíme svítit slunce“ (it. „vi si vede luzer dentro il sole“). Franca Zava BOCCAZZI, *I veneti della galleria Conti di Lucca (1704–1707)*, in *Saggi e memorie di storia dell'arte*, XVII, 1990, s. 130.

⁵² *Evangelium podle Jana*, Český ekumenický překlad, Praha 2001.

⁵³ Celkem popisuje 1385 děl této rodiny.

Teze, které pro své původní účely, ať již kvůli nadměrnému nákladu nebo kvůli opadnutí zájmu o tuto komoditu po zrušení jezuitského řádu, našly následně využití jako výzdoba sakrálních interiérů. Takto druhotně využití univerzitní teze mají často odstřížený spodní okraj, kde se nacházelo prázdné textové pole. Dotisky textů ve středových kartuších nalezené v Itálii naznačují, že v některých případech byl využit i prázdný prostor teze, původně určený k dotisku konkrétních informací k dané obhajobě.

V Itálii jsme identifikovali celkem padesát čtyři⁵⁴ různé konfekční teze rytců Rugendasů. Překvapivé je, že se vyskytují na rozsáhlém území Itálie od Lombardie na severu, přes Toskánsko, Marche a Lazio až po Kampánii na jihu Itálie. Všechny tyto grafiky jsou uchovány v původním stavu i s prázdnými tiskovými poli, které byly typické pro konfekční teze. Nejsou nazývány tezemi, Italové je považují za obrazy s náboženskými výjevy. Velká většina těchto tezí je nalepena na plátno, zarámována a umístěna v církevních objektech (obr. 9). Řada z nich se nachází v sakristii, kde jsou bohužel skryty návštěvníkům kostelů a chrámů.⁵⁵ Vazba Rugendasů na Itálii byla zřejmě a velice silná.⁵⁶

Zdokumentování tezí nalezených v Itálii a upřesnění soupisu univerzitních tezí Rugendasů A. Teuscherové by mělo být předmětem dalšího výzkumu.⁵⁷ Dle písemného sdělení dr. Nichta z Grafische Sammlung v Augsburgu se nikdo touto aktualizací v současné době nezabývá. Zajímavý by byl také výzkum sekundárního využití tezí.

Závěr

Sbírka univerzitních tezí v Národní knihovně v Praze je největší ucelenou sbírkou na světě a čítá 526 exemplářů, jako taková je zapsána na seznam světového dědictví Unesco. Za posledních dvě stě padesát let se rozrostla pouze o osm nových tezí. Posledním přírůstkem do sbírky byly univerzitní teze č. 525 a č. 526, které darovalo Národní knihovně Okresní vlastivědné muzeum v Ústí nad Labem v roce 1982.

Cílem článku bylo představit a popsat dosud nepublikovanou neznámou tezi z této sbírky s katalogovým číslem 527 a zároveň ji zařadit do kontextu dalších univerzitních tezí augsburské rodiny Rugendasů. V drážďanském Kupferstich-Kabinettu jsme našli tezi 1215 se stejným námětem, tedy s vyobrazením Svaté rodiny, a s identickým veršem 6:38 z Evangelia podle Jana. Dovolujeme si pochybovat o tvrzení A. Teuscherové, která jako inventora teze 1215 uvedla Marchesiniho na základě nekonkrétní poznámky G. K. Naglera. Z komparace teze 527 a 1215 lze formulovat hypotézu, že inventorem teze 1215 mohl být Haid stejně jako u teze 527.

⁵⁴ Všechny jsou uchovány s prázdnými tiskovými poli. Předpokládám, že existují i další, kde došlo k ustřížení tiskového pole pod vlastní grafikou, což ztěžuje jejich zařazení mezi univerzitní teze.

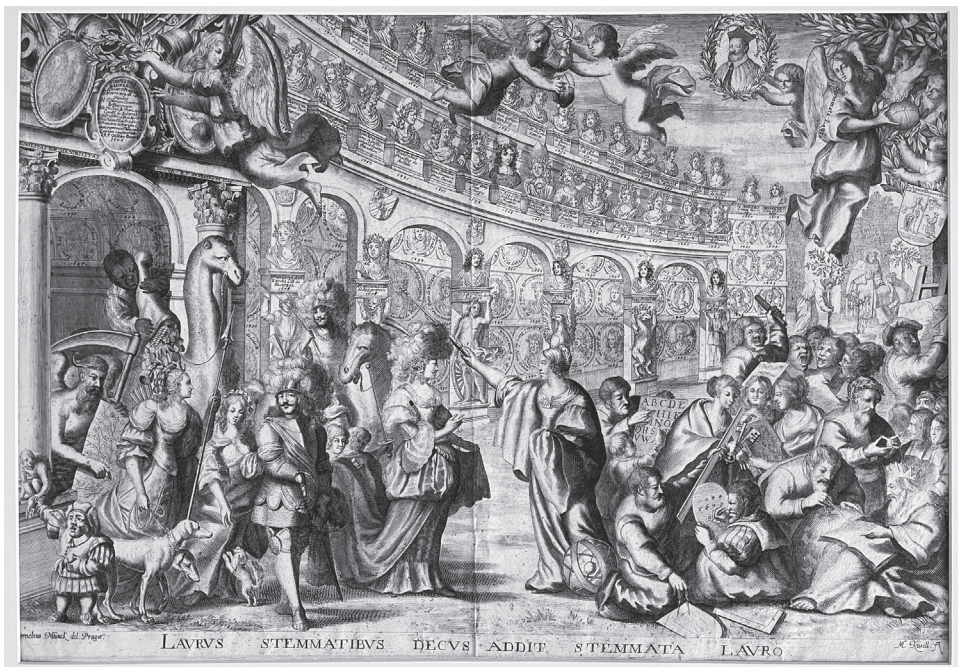
⁵⁵ Naopak v grafické sbírce Museo Francesca v Římě se nachází sbírka 136 zdokumentovaných, velkoformátových univerzitních tezí s texty, vydaných u příležitosti slavnostních disputací na univerzitách v Itálii. Ve sbírce je i teze 1247, evidovaná A. TEUSCHER, *Die Künstlerfamilie Rugendas*, jako Mystické zasnoubení svatě Kateřiny od Christiana Rugendase.

⁵⁶ Přehled zahraničních pobytů Georga Philippa Rugendase st.: 1689 – studijní cesta Řím; 1690–1692 Vídeň; 1692–1693 (14 měsíců) Benátky, studium u Antonia Molinari, známého jako il Caraccino; 1693–1695 Řím, studium Accademia di San Luca.

⁵⁷ Italská evidence obsahuje i úsměvné chyby jako např. zkratka Aug. Vindel je vysvětlena jako Augustýn Vindel.

Kromě původního záměru článku se však objevily další zajímavé poznatky, jako je vzácný nález druhého identického výtisku teze 527 v Itálii v Pieve di Teco. Italská teze je v kartuši doplněna o verš 6:40 z Janova evangelia, který odkazuje na následné využití univerzitních tezí jako takových. Tento jev se v soupisu děl rodiny Rugendasů A. Teusche-rové nevyskytuje. Vedle této teze jsme v Pieve di Teco dohledali další tři teze s dotištěným biblickým textem ve středové kartuši.

Téměř všechny nalezené teze rodiny Rugendasů v italských církevních objektech jsou podlepeny plátnem, zaskleny, zarámovány a visí na zdech těchto objektů. Zjistili jsme, že některé z těchto tezí jsou upraveny k tomu, aby byly neseny v průvodu při církevních procesích. Italské církevní úřady tyto grafiky neevidují jako univerzitní teze, nýbrž jako církevní předměty. Nejsou popsány dle svého původního účelu jako univerzitní teze, což stěžuje jejich identifikaci. Dá se tedy předpokládat, že se v budoucnu objeví další neznámé teze, které jsou uloženy v archivech a muzeích nebo visí na zdech v církevních a zámeč-kých prostorách po Evropě.⁵⁸

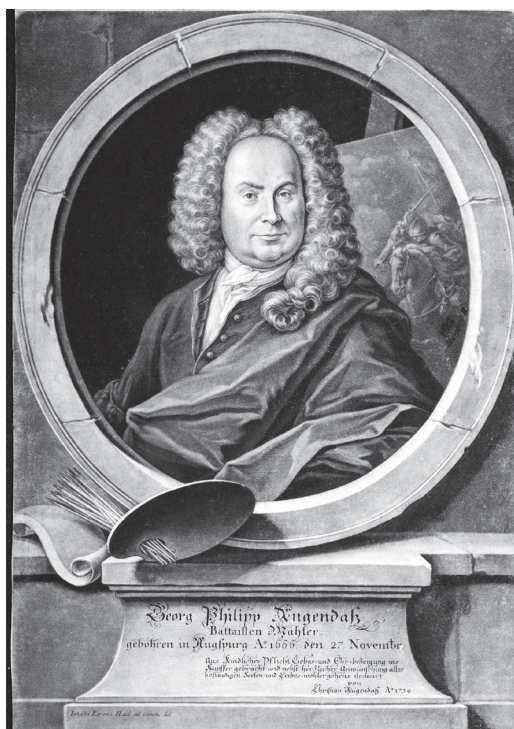

Obr. 1: Pantheon Karlo-Ferdinadovy univerzity: Melchior Küsel podle Cornelia Müncka, mědiryt, 49,2 × 70,1 cm, 1676. Značeno vlevo dole: *Cornelius Münck del. Pragae.*; vpravo dole: *M. Küsell f.* (archiv autora)

⁵⁸ Za laskavé zajištění fotografií grafik pro tento článek děkuji Mgr. T. Klimkovi, Ph.D., a RNDr. J. Vackárové.

Obr. 2: Bojová scéna: Christian Rugendas podle obrazu Georga Philippa Rugendase st., který namaloval roku 1694 v Římě, okrová mezzotinta, 10 × 23,5 cm, cca 1740? Značeno vlevo dole: *G.P. Rugendas pinx. Roma A°. 1694.*; vpravo dole: *Christiano Rugendas Sculp. et excudit Aug. Vind.* (archiv autora)

Obr. 3: Portrét Georga Philippa Rugendase: Johann Lorenz Haid, mezzotinta, 37 × 25 cm, 1730. Značeno vlevo dole: *Johann Lorenz Haid ad vivum del.* (archiv autora)

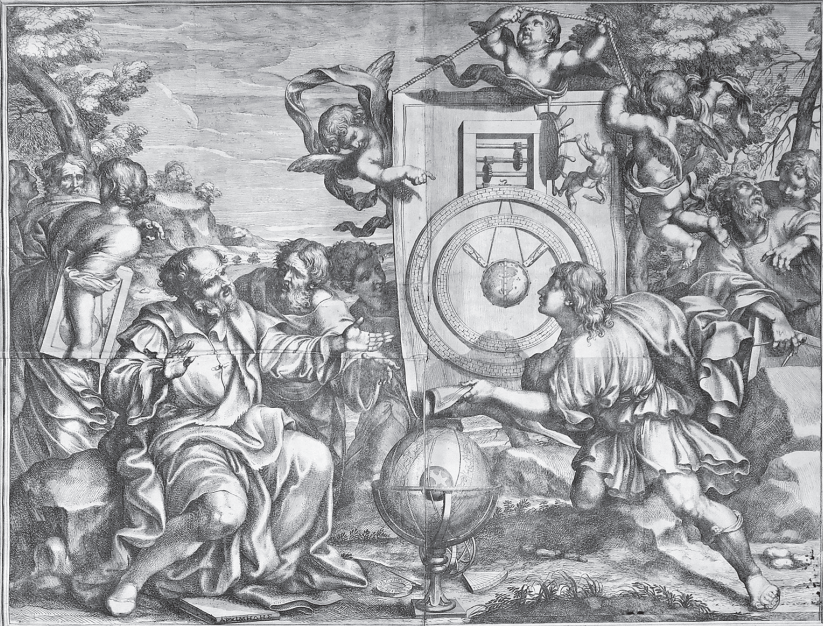

Obr. 4: Neznámá teze 527, Svatá rodina: Georg Philipp Rugendase st. a Christian Rugendas podle Johanna Lorenze Haida, mezzotinta, 84,4 × 60,4 cm, mezi lety 1719–1742. Značeno vlevo dole: *Iohann Lorenz Haidt inv.*; vpravo dole: *G. P. et Christ. Rugendas Pater et Filius sculp. et exc. Aug. Vind.* (archiv autora)

Obr. 5: Teze 1215, Svatá rodina: Georg Philipp Rugendase st. a Christian Rugendas, mezzotinta, 65,2 × 48,2 cm, mezi lety 1719–1742. Značeno vpravo dole: *G. P. Senior et Christian Rugendas Pater et Filius Sculp. et excudit Aug. Vind.* (SDK Kuperstich-Kabinett, Drážďany A 11042 Foto: Herbert Boswank)

THESES PHILOSOPHICÆ
 QUAS PUBLICE DISPUTANDAS PROPNIT
FRANCISCUS FALLERINI
 IN ABBATIA FLORENTINA PHILOSOPHIE AUDITOR
 DATA OMNIBUS ARGUENDI FACULTATE.

EX METAPHYSICA.

- I. **N**ima que Corpus informat, facultatem quidem cognitali habet; non tamen demonstrat potest, ejus essentiam in actuali cognitione esse collocandam.
- II. Hanc Animam ejus nature lumbi- ne immortalitatem futuram probari potest.
- III. Aristoteli adherentes juxta quem, nihil est in intellectu, quod prius non fuerit in re, idem a locubus repetitur; ea vero, que a sensibus haberi non posse videntur, à mentis reflectione orti dicuntur.
- IV. Unde principia non innas eant; sed fœcunde temporis acquiritur.

EX PHYSICA GENERALI.

- I. **A**teriam dicimus id, quod est extenditum, & est impenetrabile.
- II. Dicitur enim extensum aliud, quod non est impenetrabile, quod vacuum vocamus.
- III. Corporis itaque essentia, non in sola trina dimensionum parti potest.
- IV. Quælibet forma Corporis à varia partium dispositione, figura, motu, &c. originem trahere arbitramur.
- V. Quamquam principium gravitatis in principium ignoscitur; effectus tamen clarissime innotescunt; quod sic ex g. pro ratione motus corporis, ad que fit gravitas, quod fit inverso, ut quadrata distantiarum à Centro, quod fit pondus corporum proportionem, quod alio fit universalis, ut elementa etiam sensibilia in propriis locis gravitatem excutunt, &c.

EX PHYSICA PARTICULARI.

- I. **N**ihil Undus à Deo conditus æternum dici non potest.
- II. Quom Cœlestium Systematum nullum neque Ptolemæum, neque Tycho- nicum, neque Copernicanum demon- stratum fit; licet nobis amplecti, ut hypothesein, qua Ptolemæi facilitas quam in aliis expectatur, Coperni- canam à Keplero reformatam, à Neu- tono vicio diluatur.
- III. Comete non ex habitibus terrestribus componi videntur, sed inter Cœlestia Corpora haberi putantur; quamquam eorum periodos non adhuc accurate innotescit.
- IV. Fœtes, ex Fluvii, qui terrestris super- ficiei partes adiuant ab aquis entium pluvius, inebulique solibus, neque res- pectibus repetendi esse videntur.
- V. Flamma est Corpus organicum, quod à nullis distinctis Animis informetur; ea è visum quilibet ex femine nascitur.

Sculpentibus in Regni Italici R. Urbis et Provincia Civ. Florentinae Sculptoribus Franc. Scul. B.S. et J. B. FLORENTINIS. TYPSIS REG. GELSEN. SOB. PERMISSU.

Obr. 6: Teze Francesca Falleriniho: B.S., F.R., Mechanismus pro otáčení, horní část lept, dolní část mědiryt, 76,2 × 52,3 cm, 1741. Značeno vlevo dole: Scul. B.S.; vpravo dole: inven. F.R. (archiv autora)

Obr. 7: Teze Charlese-Henriho de Savary du Gavre: autor neznámý, Karel I. Veliký, mědiryt, 66,8 x 42,8 cm, 1770 (archiv autora)

1. Maria, vestita da lei.

2. Philipp et Christiana Rugendas del. et sculp. a. 1737.

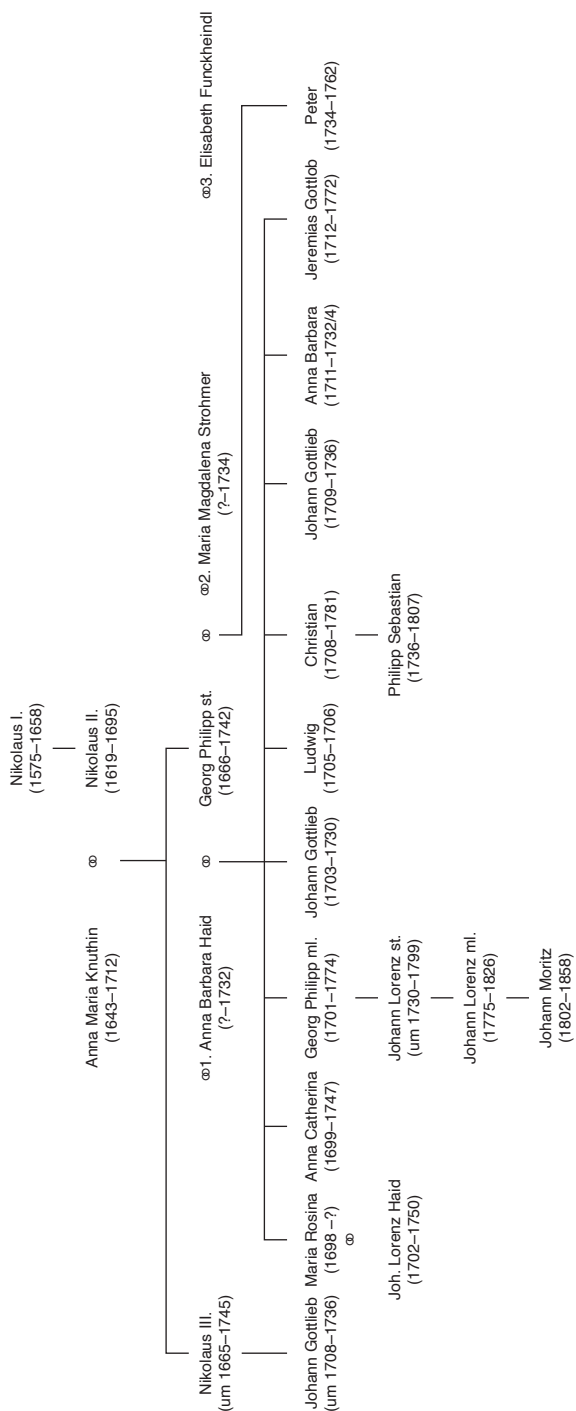
THESES
ex Universa Aristotelis Philosophia
Americis et Honoribus
VIRI
Excellentissimi ex Universitate TUSTI
Leopoldi CHRISTI IESU Natus:
DOMINI MARCI ANTONII
BARII *Baronialis* **JOSEPHI**
Devotissimi in christum reverentia
Imperialis aulicis in Austria Regium
In Alma, Caesarea, Regina
Universitate
Prædicatorum
Reverendi ac Inclyti Patris et Rectoris RUDOLPHINI et Societatis
HOEHALTI *et Philosophiae Doctoris, Episcopi, in ead. Universitate Cancell.*
Christophorus Duxones, Professoris Regii, Publici, et Ordinaris
in Universitate Philosophiae Doctoris, et Magni Aulae Cancellaris
JOHANNIS *Antoniani* **ALBERTI**
Eruditi Domini Leopoldi Antonii Imperatoris Maximiliani Christianissimi Au-
diensis Philosophiae Doctoris, et Philosophiae et Ethicæ-Historiæ Au-
ditoris
Annis MDCCXXXVII, Mense
martiano, conscribitis.

Obr. 8: Teze 008, Sv. Josef: Georg Philipp Rugendas st. a Christian Rugendas podle Johanna Lorenze Haida, mezzotinta, 69 x 49,6 cm, 1737 (Národní knihovna, Praha, Th. 008)

Obr. 9: Teze 527 s dotiskem (srv. obr. 4): Georg Philipp Rugendase st. a Christian Rugendas podle Johanna Lorenze Haida, mezzotinta, 84,4 × 60,4 cm, mezi lety 1719–1742. Značeno vlevo dole: *Iohann Lorenz Haidt inv.*; vpravo dole: *G. P. et Christ. Rugendas Pater et Filius sculp. et exc. Aug. Vind.* (San Giovanni Battista, Pieve di Tecò, Liguria)

Rodokmen rodiny Rugendasů

Obr. 10: Rodokmen rodiny Rugendasů (převzato od A. Teuscherové a doplněno)

Ein unbekanntes Thesenblatt der Kupferstecherfamilie Rugendas in der Sammlung der Tschechischen Nationalbibliothek

ZUSAMMENFASSUNG

Der Artikel macht mit einem bislang unbekanntem Thesenblatt mit Darstellung der Heiligen Familie bekannt. Die These stammt aus der Werkstatt der berühmten Augsburger Kupferstecherfamilie Rugendas und wurde konkret von Georg Philipp Rugendas d.Ä. und Christian Rugendas gestochen. In dem Beitrag werden die Familie Rugendas und grafische Thesenblätter vorgestellt. Der Schwerpunkt des Beitrags liegt indessen auf dem unbekanntem Thesenblatt Nr. 527 und seinem Vergleich mit der Dresdner These Nr. 1215, die von denselben Kupferstechern stammt und auf der ebenfalls die Heilige Familie dargestellt ist. Seit Oktober 2022 stellt diese These für die Sammlung der Universitätsthesen in der Nationalbibliothek der Tschechischen Republik, der weltgrößten vollständigen Sammlung ihrer Art, die in der Liste des UNESCO-Weltkulturerbes verzeichnet ist, einen neuen Zuwachs dar. In den vergangenen 250 Jahren hatte diese Sammlung lediglich 8 neue Thesen als Anschaffung zu verzeichnen.

Deutsche Übersetzung Wolf B. Oerter

*Ing. Ivan Boháč, Praha
ivanbohac@gmail.com*

*Mgr. Adéla Boháčová
Fakulta humanitních studií UK, Praha
adelabohacova@email.cz*